

ΡΗΓΑΣ, ΒΗΛΑΡΑΣ, ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ¹

Ἡ πρώτη σειρά τῶν διαλέξεων, δι' ὧν ὁ Παρνασσὸς ἐψήφισε νὰ ἐγκαινιάσῃ νέαν περίοδον ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος συμπληρώσει πεντηκονταετίας ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ, ὠρίσθη νὰ περιλάβῃ τὰ κατὰ τοὺς ἐκλιπόντας Ἑλληνας ποιητὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὅπως τεθῶσιν οὕτως αἱ βάσεις ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Εἰς ἐμὲ δ' ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ ἐξεικονίσω ἐνώπιον ὑμῶν τὸ ἔργον τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, δι' ὧν ἄρχεται ἡ ποιητικὴ κίνησις τοῦ αἰῶνος ἐκείνου. Πρόκειται περὶ τοῦ Ῥήγα, τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ Χρηστοπούλου. Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν ὁ πρῶτος εἶνε Θεσσαλὸς, ὁ πρωτομάρτυς, ὁ δεύτερος, ὁ Βηλαρᾶς, εἶνε Ἑπειρῶτης, ὁ τρίτος, ὁ Χριστόπουλος, εἶνε Μακεδών. Ἀνήκουσι δῆλα δὴ καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὴν βορειοτέραν Ἑλλάδα.

Οὕτως, ἂν προέκειτο περὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, περὶ Ἰάσονος τοῦ Φεραίου, περὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, θὰ ἠδυνάμην νὰ σας εἶπω, ὅτι τὴν κουρασμένην Ἑλλάδα τοῦ νότου παρουσιάζεται διαδεχομένη ἢ ἀκούραστος Ἑλλάς τοῦ βορρᾶ. Ἀλλ' ἐδῶ ἔχομεν περίστασιν ὅλως διάφορον· ἔχομεν οὐχὶ κεκμηκότα τὸν νότον, ἀλλὰ παρασκευαζόμενον πρὸς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως, καὶ ὅμως ἀκούοντα τὴν φωνὴν τῆς ποιήσεως ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, ὅστις ἐπ' ἰσῆς δὲν εἶχεν ἀπαυδήσει ὑπὸ ἔποψιν παρασκευῆς τοῦ ἀγῶνος, διότι ἐκεῖ εἰς τὰ βουνὰ τῆς Θεσσαλίας, εἰς τοὺς δρυ-

¹ Ἡ διάλεξις αὕτη ἐγένετο ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 20 Ἰανουαρίου καὶ ἐπανελήφθη τῇ 25 Ἰανουαρίου, εἶνε δὲ ἡ πρώτη τῆς σειράς τῶν δώδεκα διαλέξεων περὶ τῶν θανόντων ποιητῶν τοῦ 10' αἰῶνος, περὶ ἧς ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. 1B' σ. 489.

μῶνας τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἡπείρου ἠγώνιζοντο ἤδη οἱ ἄρματωλοὶ καὶ οἱ κλέφται, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ.

Μέχρι πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἀκόμῃ ἐτῶν αὐτὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Ῥήγα εἶχε διαστρέψει ἢ παράδοσις. Πάντες ὠνόμαζον αὐτὸν Ῥήγαν Φεραῖον· καὶ ὁμῶς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐκάλει ἑαυτὸν μέχρι τοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν συγγραφῶν, ἐπὶ τῶν χαρτῶν, παντοῦ καὶ πάντοτε Ῥήγαν Βελεστινλῆν, ἐπονομάζων ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πατρίου Βελεστίνου τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὰς ἀρχαίας Φεράς. Τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ οἰκογενειακὸν ὄνομα δὲν γινώσκωμεν. Ἄφ' οὗ δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχε διαστραφῆ, πολὺ μᾶλλον εἶχον ἀγνοηθῆ, εἶχον ἄλλως παρασταθῆ πολλά περὶ τοῦ βίου του, καὶ κυριωτάτη, σχεδὸν μόνῃ, πηγῇ, ἣν εἶχομεν περὶ τῶν κατ' αὐτὸν, ἦσαν ὅσα εἶχε γράψει περὶ τοῦ Ῥήγα ὁ φίλος καὶ μέχρι τινὸς συνεργάτης αὐτοῦ Χριστόφορος Περραιβός. Ἄλλ' ἐξαίρνης ἐπιφανῆς Γαλάτης, φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ μελετητῆς τῶν πατρίων ἡμῶν, ὁ Αἰμίλιος Legrand, ἀνεκάλυψεν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης δλόκληρον τὸν φάκελον τῆς ἀνακρίσεως τοῦ πρωτομάρτυρος. Ἡ Ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἐταιρεία, εἰς ἣν παρεπέμφθησαν τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐγγράφων ἐκείνων, μοὶ ἀνέθηκε τότε τὴν μετάφρασιν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν¹ ἐπ' ἐκείνων ἐστήριξα ἔπειτα τὸ βιβλίον μου τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ῥήγα»². Ἐν τῷ βιβλίῳ μου ἐκείνῳ παρέστησα τὴν νύκτα τῆς ἀγρυπνίας, καθ' ἣν ἐτέθησαν κατὰ πρῶτον ἐνώπιόν μου τὰ ἐγγραφα ἐκεῖνα ἀποκαλύπτοντα τὰ τῆς ἀνακρίσεως, τὰ ἐξελίссοντα τὸ μαρτύριον τοῦ Ῥήγα. Σᾶς ἀναγινώσκω καὶ σᾶς

¹ Ἀνέκδοτα ἐγγραφα περὶ Ῥήγα Βελεστινλῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων ἐκ τῶν ἐν Βιέννῃ ἀρχείων ἐξᾶχθέντα καὶ δημοσιευθέντα ὑπὸ Αἰμιλίου Legrand μετὰ μεταφράσεως ἐλληνικῆς ὑπὸ Σπυριδῶνος Π. Λάμπου. Ἀθήνησιν. 1891.

² Μετὰ εἰκόνων καὶ πανομοιότηπων. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑστίας. 1892.

ἐπαναλαμβάνω ὀλίγας λέξεις, ἃς τότε ἔγραψα περὶ τῶν ἐντυ-
πώσεων, περὶ τῶν συγκινήσεων τῆς νυκτὸς ἐκείνης·

« Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ τὴν συγκινητικὴν ἐκείνην χειμε-
« ρινὴν νύκτα τοῦ Ἰανουαρίου, καθ' ἣν, παλαίων ἐρρωμένως
« πρὸς τὴν κόπωση τῶν ὀφθαλμῶν, διήλθον ἄγρυπνος ἐπὶ τῶν
« τετραδίων ἐκείνων, ἅτινά μοι ἀπεκάλυπτον ἐκτυλισσομένην
« κατ' ὀλίγον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀληθινὴν τραγῳδίαν, ἣς παρι-
« στάμην ἐν τῇ νυκτερινῇ ἡρεμίᾳ μόνος θεατῆς ἐκπεπληγμένος,
« ἔνδακρυς, μέχρι τῶν μυχιαιτάτων τῆς καρδίας συγκεκινημέ-
« νος. Καὶ ὅτε τοῦ ἀπηυδακτότος μου λύχνου ἢ ἀπανθρακωθεῖσα
« θρυαλλίς¹ ἀμαυρὸν πλέον ἔχυνε τὸ φῶς τῆς ἐπὶ τὴν σκηνὴν
« τοῦ μεγάλου μυστηρίου, ἤρκεσε τῆς ὑποφωσκούσης ἤδη ἡμέ-
« ρας τὸ λυκαυγὲς νὰ φωτίσῃ τὰς τελευταίας λέξεις, δι' ὧν
« ἀπεκαλύπτετο τοῦ ἀλησμονήτου μαρτυρίου τὸ τιτανῶδες με-
« γαλεῖον ».

Δὲν θὰ ἐπαναλάβω πρὸ ὑμῶν τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνακρίσεων,
τὰς τύχας τοῦ μάρτυρος μέχρι τοῦ στραγγαλισμοῦ αὐτοῦ καὶ
τῶν συμμαρτύρων ἐν Βελιγραδίῳ, ὅτε ἡ Αὐστρία παρέδωκεν
αὐτὸν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ὅποῖος ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ῥήγα, ὁ-
ποῖα ἡ φιλοπατρία τῶν περὶ αὐτὸν Μακεδόνων, Ἡπειρωτῶν,
Χίων συμμοριτῶν, τῶν στρατολογηθέντων ἀπὸ τῶν νέων τῶν
σπουδαζόντων ἐν Βιέννῃ ἰδίως τὴν ἰατρικὴν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐμ-
πορικῆς τάξεως, τῶν ἐμπόρων τῶν διαμενόντων ἐν τῇ πρωτευ-
ούσῃ τῆς Αὐστρίας, ἀρκαῖ νὰ μάθωμεν ἐκ τῶν λέξεων, ἃς μετὰ
θάρρους ὠμολόγησαν ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτοῦ, ἐξεταζόμενοι, ἂν
πράγματι εἶχον μελετήσει τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἂν ἀ-
ληθῶς εἶχον βυρσοδομήσει συνωμοτικὰ μέτρα, ἂν ὄντως εἶχον
σκεφθῆ νὰ ὑπονομεύσωσι τὸ καθεστῶς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.
Ἡ παρρησία πάντων ὑπῆρξεν ἀληθῶς θαυμαστή. « Πάντοτε
« ἐπεθύμουν, εἶπε πρὸς τὸν ἀνακριτὴν ὁ Ῥήγας, τὴν ἀπελευ-
« θέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, καὶ μετὰ τὴν

¹ Δὲν εἶχομεν ἐν Ἀθήναις ἀκόμη ἠλεκτρικὸν φῶς τῷ 1891.

«σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου τοῦτο ἔχω ὡς πρῶτον πόθον, νὰ ἴδω ἐκδιωκομένους τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ προτιμῶ νὰ ἔχω κυρίαρχον τὸν διάβολον μᾶλλον παρά τοιοῦτον «τύραννον οἷος ὁ Τούρκος». Ἀνάλογος δὲ ὑπῆρξε καὶ τῶν ἐταίρων τοῦ Ῥήγα ἡ ὁμολογία.

Ἄλλὰ τίνες ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ἀνεκρίνοντο; Τίνες ἦσαν οἱ λόγοι, ὧν ἕνεκα κατεδιώκοντο, ὧν ἕνεκα παρεδόθησαν εἰς τὸν στραγγαλισμὸν; Πέντε ἦσαν τὰ μέσα, ἅτινα εἶχε ὁ Ῥήγας διανοηθῆ πρὸς συντέλεσιν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους. Πρῶτον μὲν ἡ δημοσίευσις διαφόρων συγγραφῶν, χαρτῶν, εἰκόνων. Δι' αὐτῶν ἐμελέτα καὶ ἐφαντάζετο τὴν διαφώτισιν τοῦ γένους καὶ τὴν ἐξέγερσιν τῆς φιλοπατρίας τῶν δουλευόντων Ἑλλήνων. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τοὺς δούλους δὲν παρασκευάζει μόνον τὸ δόρυ τοῦ κατακτητοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμάθεια τῶν καταδυναστευομένων. Ἦτο λοιπὸν ὀρθοτάτη ἡ σκέψις τοῦ Ῥήγα. Δεύτερον μέσον ὑπῆρξεν ἡ σύμπηξις ἐταιρείας ἐπαναστατικῆς. Τρίτον ἡ σύμπραξις μετὰ τοῦ ἀποστάντος ἀπὸ τῶν Τούρκων πασσᾶ τοῦ Βιδινίου, τοῦ Πασθάνογλου. Τέταρτον ὑπῆρξεν ἡ συνεννόησις μετὰ τῆς Γαλλίας. Πέμπτον τέλος μέσον κατάλληλον ἐθεωρήθη ἡ ἐν κρίσιμῳ ὥρᾳ ἐκδοσις ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, προκαλούσης τὸν συναγερμὸν τοῦ ἔθνους καὶ διδούσης τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως.

Ἡ συνεννόησις μετὰ τῆς Γαλλίας, εἶπον, μεταξὺ τῶν ἄλλων. Εἶχον ὀλίγα ἔτη παρέλθει ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ κηρύγματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος εἶχον κινήσει τὴν ψυχὴν τοῦ Θεσσαλοῦ ἐκείνου διδασκάλου, οἰαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Θεσσαλίας. Ἐκ τῶν αὐλῶν τῶν ἡγεμόνων τῶν παριστρῶν χωρῶν μετέβη εἰς τὴν Βιέννην, καὶ ἐκεῖ ἤρξατο τοῦ ἔργου τοῦ ἐπαναστατικοῦ διὰ τῆς παρασκευῆς τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ποιημάτων του.

Ὁ Ῥήγας δὲν ἤρχιζε τὸ συγγραφικὸν του στάδιον τότε τὸ

πρῶτον. Ἦδη ὀκτὼ ἔτη πρὸ τοῦ μαρτυρίου, τῷ 1790, ἐδημοσίευσεν ἐν Βιέννῃ βιβλίον ἐπιγραφόμενον « Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν ». Τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὅποιον ἴτε μᾶλλον μετάφρασις, ἐξέδιδε μετὰ τινος αἰδοῦς. Οὐδεὶς θὰ ἴδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἔμελλε νὰ στραγγαλισθῇ ὑπὲρ τοῦ γένους, ὡς πρῶτόν του δημοσίευμα ἤθελεν ἐκτυπώσει τὴν συγγραφὴν ἐκείνην. Διὰ νὰ δυσωπήσῃ λοιπὸν τοὺς ἐτοίμους νὰ ξενισθῶσι καὶ οἶοναὶ διαμαρτυρηθῶσιν ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ δημοσιεύματι, πρὸς τοὺς θέλοντας νὰ κακίσωσιν αὐτὸν ἐδικαιολόγει τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν ἐρωτικῆς ὕλης, γράφων ἐν τῷ προλόγῳ, « ὅτι οἱ ἐμπεριεχόμενοι τῷ παρόντι βιβλίῳ ἔρωτες « εἰς ὑπανδρείαν καταντοῦν, ἢ ὅποια εἶνε μυστήριον, καὶ ἄς μὴ « πολυλογοῦν ».

Μεταξὺ δὲ τῶν ἔργων, ἅτινα κατόπιν ἐξηκόντιζε πρὸ τοῦ ἔθνους, μεταξὺ τῶν βιβλίων του, τῶν χαρτῶν του, τῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας παρεσκευάσεν, ὅπως ἐξεγείρῃ τὸ φρόνημα τῶν δουλευόντων, ὑπῆρξαν καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ. Τὰ ποιήματα ταῦτα δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ κρίνωμεν σήμερον τελείως διὰ τὸν λόγον, ὅτι δὲν ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν καθαρὰ τὰ κείμενα αὐτῶν, δὲν ἔχομεν κριτικὴν ἐκδοσὴν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐπιτροπεῖα συστάσα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν χάριν ἀνεγέρσεως ἀνδριάντος τοῦ Ῥήγα ἐν Βελεστίνῳ ἢ ἐν Βόλφ, ἐπελάβετο μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ σκοποῦ νὰ δημοσιεύσῃ συλλογὴν τῶν ἀπάντων τοῦ Ῥήγα πλήρη καὶ κριτικὴν. Δυστυχῶς ἡ ἐπιτροπεῖα ἐκείνη δὲν ἴδυνήθη νὰ προβῇ μέχρι τοῦδε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Εἴμεθα λοιπὸν τόσον ἐπίσω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὥστε μόλις κἂν ἤρχισε νὰ ἐπιρρίπτηται φῶς ἐπὶ τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ταυτότητος τῶν ποιημάτων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Ῥήγαν. Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ φακέλου τῆς Βιέννης αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ λεγομένου Θουρίου παρεδίδετο ἐσφαλμένως. Καὶ δὴ σφαλερῶς ἐθεωρεῖτο ὡς Θούριος τὸ ποίημα τὸ ἐπιγραφόμενον « Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων ». Ἀλλ' ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς ἀνακρίσεως γίνεται

σαφές, ὅτι Θούριος εἶνε τὸ ποίημα τὸ ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ, τοῦ Γούδα καὶ ἄλλων οὕτω καλούμενον, ἦτοι τὸ ἀρχόμενον διὰ τῶν λέξεων Ὡς πότε παλληκάρια, ἐκ τοῦ ὁποίου κυριώτατα εἶνε γνωστός. Οἱ χρόνοι παρέρχονται, νέοι ἄνδρες ἀναφαίνονται, νέοι ἀντιλήψεις, ἄλλαι ἀξιώσεις κρατοῦσι σήμερον περὶ ποιήσεως, ἄλλων νέων ποιητῶν ὀνόματα πληροῦσι τὰς καρδίας σας καὶ συγκινοῦσι τὰ πλήθη, καὶ ἴσως ὑπάρχουσιν οἱ ἀγνοοῦντες τοὺς στίχους τοῦ Βελεστινλῆ. Ἐπιτρέψατε νὰ ἐπαναλάβω αὐτούς.

Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζοῦμεν στὰ στενά
μονάχοι σὰν λιόντάρια, σταῖς βράχαις, στὰ βουνά ;
Σπηλιεῖς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
νὰ φεύγωμ' ἀπὸ τὸν Κόσμον, γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά ;
Νὰ χάνωμεν ἀδελφία, πατρίδα καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας κι' ὅλους τοὺς συγγενεῖς ;
Καλλιῶναι μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
πκρά σκράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακί.
Τί σ' ὠφελεῖ ἂν ζήσης καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά ;
Στοχάσου πῶς σὲ ψύγουν καθ' ὥραν στὴν φωτιά.

Ἐλάτε μ' ἔγαν ζῆλον, εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν,
νὰ κάμωμεν τὸν ὄρκον ἐπάνω 'ς τὸν Στυρῶν.
Συμβούλους προκομμένους μὲ πατριωτισμὸν
νὰ βᾶλλωμεν εἰς ὅλους νὰ δίδουν ἐρισμὸν.
Οἱ νόμοι νὰν' εἰ πρῶτος καὶ μόνος ἐδηγός
καὶ τῆς Πατρίδος ἕνας νὰ γένη ἀρχηγός,
γιατὶ κ' ἡ ἀναρχία ἐμοιάζει τὴν σκλαβιά'
νὰ ζοῦμε σὰ θηρία εἰν' πλιὸ σκληρὴ φωτιά.
Καὶ τότε μὲ τὰ χέρια ψηλά στὸν Οὐρανὸν
ἄς ποῦμ' ἀπ' τὴν καρδιὰ μας ἐτοῦτα 'ς τὸν Θεόν.

Ὅρκος κατὰ τῆς τυρηνίας καὶ ἀναρχίας.

Ὁ βσιλεῦ τοῦ κόσμου, ἐρκίζομαι εἰς σὲ
στὴν γνώμην τῶν τυράνων νὰ μὴν ἐλθῶ ποτέ,
μῆτε νὰ τοὺς δουλεύσω, μῆτε νὰ πλανηθῶ,
εἰς τὰ τρεῖματά τους γιὰ νὰ πικραθῶ.
Ἐν ὄσφ ζῶ στὸν κόσμον, ὁ μόνος μου σκοπός
γιὰ νὰ τοὺς ἀφανίσω θὲ νᾶναι σταθερός.
Πιστός εἰς τὴν Πατρίδα συντρίβω τὸν ζυγόν,
ἀχώριστος γιὰ νᾶμαι ὑπὸ τὸν στρατηγόν.

Κι' ἂν παραβῶ τὸν ὄρκον, νὰ στραψῷ ὁ οὐρανός,
καὶ νὰ μὲ κατακάψῃ, νὰ γίνω σὰν καπνός¹.

Ἐκεῖνο ὅπερ ἔλεγον πρότερον, ὅτι δὲν ἔχομεν καθαρὸν τὸ κείμενον τῶν ποιημάτων τοῦ Ῥήγα, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ τετάρτου διστίχου, τὸ ὁποῖον σᾶς ἀνέγνωσα, ὅπερ δημοσιεύεται συνήθως ὑπὸ τὸν τύπον·

Καλλιτέρα μᾶς ὄρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σκράντα χρόνους (ἢ χρόνους) σκλαβιά καὶ φυλακῆ.

Ἄλλ' ἐκ παλαιοῦ ἐντύπου, τὸ ὁποῖον κέκτηται ἐν Κερκύρα ὁ δικηγόρος κ. Ἰδρωμένος, ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐρῶν γραφὴ εἶνε

Καλλιῶντι μᾶς ὄρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σκράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακῆ.

Καὶ πολλαὶ ἄλλαι διαφοραὶ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ διατύψει, ἣν μᾶς παρουσιάζει τὸ ποίημα ἐν τῇ ἐντύπῳ τοῦ κ. Ἰδρωμένου. Σταματῶ ἀκόμη εἰς τοὺς πρώτους αὐτοὺς στίχους, πρὶν κρίνωμεν καθ' ὅλου τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ Ῥήγα. Εἶνε φανερὰ ἡ ἀναλογία τῶν στίχων ἐκείνων τοῦ Θεσσαλοῦ ποιητοῦ τῶν παριστανόντων τὰ δεινὰ τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Τιβερίου Γράκχου, παρασκευάζοντος τὴν διὰ τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου ἀπαλλαγὴν τῶν πενομένων τάξεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου ἀπὸ τῶν ὑπερβασιῶν τῶν πλουσίων. Καὶ ἀκοντες ἀναμιμνησκόμεθα τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Ῥωμαίου δημάρχου, καθ' οὓς «τὰ μὲν θηρία τὰ τὴν Ἰταλίαν νεμόμενα καὶ φωλεὸν ἔχει καὶ κοιταῖόν ἐστὶν αὐτῶν ἐκάστω καὶ καταδύσεις, τοῖς δ' ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας μαχομένοις καὶ ἀποθνήσκουσιν ἀέρος καὶ φωτός, ἄλλου δὲ οὐδενὸς μέτεστιν, ἀλλ' ἄοικοι καὶ ἀνίδρυτοι μετὰ τέκνων πλανῶνται καὶ γυναικῶν». Καὶ εἶπε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Ῥήγας ἦτο λόγιος ἀναντιρρήτως καὶ γνώστης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι διανοήθη νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ ἀπηχῆσῃ τοὺς λόγους τοῦ

¹ Ἴδε τὴν διατύπωσιν κατὰ τὸ παρὰ τῇ ἐν Κερκύρα δικηγόρῳ κ. Ἀνδρέᾳ Ἰδρωμένῳ ἐντυπον τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τυπογραφίας τοῦ γένους ἄνευ ἔτους ἐν ταῖς ἑμαῖς Μικταῖς σελίσιν. Ἐν Ἀθήναις. 1905 σ. 641 κ. ε.

Τιβεριίου Γράκχου. Τὰ δεινὰ, ἅτινα διατραγωδεῖ ἐν τῷ Θουρίῳ, εἶνε δεινὰ ἅτινα ἠσθάνετο αὐτὸς, ἅτινα ἔβλεπε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ὑφιστάμενον τὸ δοῦλον ἔθνος, εἶνε εἰκὼν ἐξ αὐτοψίας.

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἔπειτα ὁ Ῥήγας καλῶν εἰς βοήθειαν, προτρέπων εἰς συμμαχίαν, παροτρύνων εἰς ἐξέγερσιν ἀπὸ τοῦ τυράννου τοὺς Σέρβους — ἡ Σερβία ἦτο ἀκόμη ὑποδεδουλωμένη — τοὺς Βουλγάρους, παρ' οἷς μόλις ὑπῆρχεν ἤδη ἐθνικὴ συνείδησις, αὐτὰ τὰ λείψανα τῶν Μελιταίων ἵπποτων, πᾶν ὅ τι ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως ἐν τοῖς Βαλκανίοις, πᾶν ὅ τι ἴδύνατο νὰ συντελέσῃ χάριν καταπολεμήσεως τοῦ Τούρκου. Ὁ ποιητὴς, παρασκευάζων τὴν ἐπανάστασιν τοῦ γένους, γίνεται πλέον πολιτικὸς, ἀναδεικνύεται ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς βαλκανικῆς ὀμοσπονδίας.

Τίς ἡ κρίσις ἡμῶν περὶ τοῦ ποιητικοῦ τούτου ἔργου τοῦ Ῥήγα; Ἄν θελήσωμεν νὰ παραβάλωμεν αὐτὸ πρὸς ἄλλα ποιήματα πατριωτικὰ, πρὸς αὐτὴν τὴν Μασσαλιῶτιν, πρὸς τὰ ποιήματα τῶν Γερμανῶν τὰ συνταχθέντα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων γερμανικῶν νικῶν τοῦ 1813, θὰ εὔρωμεν, ὅτι ὁ Ῥήγας δὲν ὑστερεῖ τῶν μεγάλων πατριωτῶν ποιητῶν ξένων ἐθνῶν. Ἄλλ' εἶνε ἀκατάσκευος ὁ στίχος του, εἶνε ἄτεχνος βεβαίως. Ὡς πρὸς δὲ τὴν γλῶσσαν; Ἡ γλῶσσα τοῦ Ῥήγα, ἡ γλῶσσα τοῦ Βηλαρά, ἡ γλῶσσα τοῦ Χριστοπούλου εἶνε τριαύτη, ὥστε ὀρθότατα εἰς τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Βηλαρά λέγει· «Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσάν του εἶνε ὑποκείμενον διὰ τὸ ὅποιον δύναται τις νὰ εἴπῃ ἢ παρὰ πολὺ ὀλίγα ἢ παρὰ πολὺ πολλά».

Καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα γεννᾶται τὴν σήμερον πρῶτον ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ διαλέξει, ἀλλ' εἶνε ζήτημα μέλλον βεβαίως νὰ ἐπανέλθῃ πολλάκις κατὰ τὴν σειρὰν τῶν διαλέξεων τούτων. Οἱ ὀμιληταί, στρατολογηθέντες ἐκ πασῶν τῶν τάξεων τῶν λογίων καὶ ἔχοντες διαφόρους γνώμας, διαφόρους ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ οὐδετέρου τούτου ἐδάφους τοῦ Παρνασσοῦ, κατ' ἀνάγκην, ἐὰν δὲν θελήσωσι νὰ λύσωσι, θάναγκασθῶσι νὰ ἰξῶσι τὸ λε-

γόμενον γλωσσικὸν ζήτημα. Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι τὸ λεγόμενον τοῦτο γλωσσικὸν ζήτημα οὐ μόνον θὰ συζητηθῆ, ἀλλὰ καὶ θὰ προαχθῆ διὰ τῶν διαλέξεων τούτων καὶ θὰ φωτισθῆ κατὰ μέγα μέρος. Ἄλλ' οἰαδῆποτε καὶ ἂν ὑπάρξῃ ἡ κρίσις, οἰονδῆποτε καὶ ἂν ἀποθῆ τὸ πόρισμα, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ κακίσῃ τὸν Ῥήγαν, τὸν Βηλαράν, τὸν Χριστόπουλον, ὅτι μετεχειρίσθησαν τὴν γλῶσσαν τὴν λαϊκὴν. Ὁ Ῥήγας, διηγεῖται ὁ Περραιβός, κακισόμενος ὑπὸ τινὸς νέου Ἑλληνοῦ ἐν Βιέννῃ διὰ τί προτιμᾷ νὰ συντάσῃ τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ, ἀπήντησεν «Ἐν ὄσῳ, φίλε μου, ὁ Χασάνης καὶ ὁ Μεχμέτης «τυμπανίζουσι διὰ τῆς σιδηρᾶς ράβδου τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑλ- «ληνος, οὗτος οὔτε καιρὸν, οὔτε νοῦν ἔχει νὰ διδαχθῆ τὴν «γλῶσσάν του ἢ νὰ διορθώσῃ τὴν παροῦσαν· ὅθεν δὲν δύναται «νὰ ἐννοήσῃ τοὺς λαλοῦντας ὑπὲρ τῶν συμφερόντων του, εἰμὴ «ὅταν τῷ λαλῶσιν εἰς τὴν συνήθη αὐτῷ ἐκ βρέφους διάλεκτον· «ἀρ' οὐ ὅμως φωτισθῆ διὰ τῆς καθομιλουμένης γλώσσης περὶ «τῶν συμφερόντων του, δράξῃ τὰ ὄπλα καὶ καταδαμάσῃ δι' «αὐτῶν τὸν Χασάνην καὶ Μεχμέτην, τότε ἐλεύθερος ὢν δύνα- «ται νὰ μάθῃ νὰ ὁμιλῆ καὶ πρὸς Ὀμήρους καὶ Θουκυδίδας, «τότε δὲν ἔχει χρεῖαν πλέον ἄλλων συμβούλων περὶ τῆς δια- «γωγῆς του, τότε μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τυραννίας δύναται νὰ «καταργήσῃ καὶ τὴν βαρβαρωθεῖσαν διάλεκτόν μας»¹.

Βεβαίως ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ καὶ μόνον ὁ Ῥήγας ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῆ, μόνον ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ γράφοντες ὁ Βηλαράς καὶ ὁ Χρηστόπουλος ἠδύναντο νὰ γείνωσι καταληπτοὶ, νὰνα-κουφίσωσι τὰ δεινὰ τοῦ δουλεύοντος γένους.

Ἐὰν δὲ παραβάλωμεν τὸν Ῥήγαν πρὸς τὸν Rouget de Lisle, τὸν ποιητὴν τῆς Μασσαλιώτιδος, τὸν λοχαγὸν ἐκεῖνον τοῦ 1792, ὅστις ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ δημάρχου τοῦ Στρασβούργου, γαλλικοῦ ὄντος τότε, ἐν μέσῳ χαρᾶς πατριωτικῆς μετὰ συμπό-

¹ Χριστοφόρου Περραιβοῦ Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου Ῥήγα Φερραίου τοῦ Θεσσαλοῦ. Ἐν Ἀθήναις. 1860 σ. 35.

σιον αἴφνης ἐμπνευσθεὶς ἔγραψε τοὺς στίχους καὶ ἐτόνισε τὸ μέλος ἐκεῖνο, ὅπερ, κυρίως χρησιμεῖον εἰς τοὺς μασσαλιωτικούς λόχους, ἐδημοσιεύθη μὲν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἄσμα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ῥήνου » (Chant de l' armée du Rhin), ὀνομάσθη δὲ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς Ὑμνος τῶν Μασσαλιωτῶν, ἔπειτα δὲ τέλος ἀπέκτησε τὸ ὄνομα, ὑφ' ὃ εἶνε γνωστὸν ὡς στιχοῦργημα καὶ ὡς μέλος ἐν τῷ κόσμῳ, La Marseillaise, ἐὰν παραβάλωμεν τὸ ποίημα τοῦ Ῥήγα πρὸς τὴν Μασσαλιωτίν ταύτην, θὰ ἴδωμεν, ὅτι δὲν εἶνε ὑποδεέστερον αὐτῆς. Καὶ ἡ Μασσαλιωτίς, ἂν ἀφήσητε κατὰ μέρος τὸ μέλος, ἂν θελήσητε νὰ ἐξετάσητε αὐτὴν κριτικῶς, ὑπὸ καθαρῶς αἰσθητικῆν ἔποψιν, ἂν ἀποβάλῃτε τὴν ἔννοιαν τὴν πατριωτικὴν, ἂν δὲν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν ψυχὴν, εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἐγεννήθη, τῆς ὥρας, καθ' ἣν τὰ τέκνα τῆς πατρίδος καλοῦνται εἰς ἀγῶνας, καθ' ἣν φρονηματίζεται τὸ γαλλικὸν ἔθνος, ὡς ἐπ' ἴσης καὶ τὰ ποιήματα τῶν Γερμανῶν μεγάλων πατριωτῶν τοῦ 1813, τοῦ Ἑρνέστου Μαυρικίου Arndt, τὰ ἐπιγραφόμενα « Τίς ἡ πατρίς τοῦ Γερμανοῦ », « Τὸν σίδηρον παρήγαγεν ἐπὶ τῆς γῆς ἡ πλάσις », τὸ ἄλλο ἐκεῖνο « Αἰ σάλπιγγες ἡχοῦσιν, ὀρμήσατε, Οὐσσάροι », ὡς καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοδώρου Körner τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Δύρα καὶ σπάθη », καὶ ἂν χωρίσητε, οὕτως εἰπεῖν, ἐξ αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς γερμανικῆς φιλοπατρίας, τότε θὰ ἴδητε, ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα δὲν εἶνε ἀνώτερα τοῦ ποιήματος τοῦ Ῥήγα. Ἡ μεγάλη ἔννοια, ἡ μεγάλη μορφή τοῦ ποιήματος τούτου κρινομένου κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν καλαισθητικὰς ἀντιλήψεις μεταβάλλεται ἐνιαχοῦ εἰς κοινὸν δημοσιογραφικὸν ἄρθρον. Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ καὶ φράσεις ἔχουσαι τὴν ἀξίαν στίχων Τυρταίου, ὡς ὃ ἤδη ἀναγνωσθεὶς ἐκεῖνος στίχος

γιατὶ κ' ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν σκλαβιά

καὶ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο δίστιχον

Κάλλιο γὰ τὴν πατρίδα κανένας νὰ χαθῆ,
ἢ νὰ κρεμάσῃ φούντα γιὰ ξένον εἰς σπαθί.

Αἱ τοιαῦται ἐκφράσεις, προσερχόμεναι ἐξ ὀρμῆς φιλοπατρίας, περιβεβλημένης ὅλην τὴν στοργὴν πρὸς τὴν πατρίδα, εἶνε ἀντάξια μεγάλου ποιητοῦ. Ὅταν δ' ἔπειτα ἀναλογισθῶμεν, ὅτι τὸ ποίημα ἐκεῖνο ἐμελοποιήθη καὶ ἐψάλλετο ἐν ὥρᾳ πατριωτικῆς παραφορᾶς, ὅτι ἐν Βιέννῃ εὕρισκόμενος ὁ Ῥήγας τὸ ἐτύπωσε κρυφίως καὶ, περιφερόμενος εἰς τὰ καφενεῖα, εἰς ἃ ἐσύχναζον οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐξάγων αὐτὸ ἐκ τῶν βαθέων θυλάκων τοῦ Θεσσαλικοῦ τοῦ τσουμπέ τὸ διένεμε μυστικᾶ, ἐξεγείρων τὸ φρόνημα τῶν ὁμοφύλων· ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν εἶδει καὶ γεννᾷ ἡ ἰδέα τοῦ κινδύνου τῆς ἀνακοινώσεως καὶ ἴδωμεν τὸ ποίημα ἐκεῖνο διαδομένον ἀπὸ τῆς Βιέννης διὰ τῶν ἐκεῖ σπουδαζόντων νέων καὶ διὰ τῶν ἐμπόρων εἰς τὸ Σεμλίνον, εἰς τὴν Τεργέστην, εἰς τὴν Ἑπτάνησον, εἰς σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ὅταν ἀκούωμεν παρὰ περιηγητῶν Εὐρωπαίων, ὅτι τὸ εὔρον ἐλίγον χρόνον κατόπιν φυλασσόμενον ἀνὰ τὰ βουνὰ παρὰ χωρικῶν καὶ βοσκῶν ἀγραμμάτων, οἵτινες ἔκρυπτον αὐτὸ περιτετυλιγμένον δίκην ἐγκολπίου εἰς τὰ περίαπτά των, ἀναμένοντες, οἱ ἀμαθεῖς ἐκεῖνοι, νὰ συναντήσωσιν ἐγγράμματόν τινα ἢ τὸν ἱερέα τοῦ χωρίου των, ἵν' ἀναγνώσῃ αὐτὸ εἰς αὐτοὺς καὶ ἐνθουσιασθῶσι καὶ δακρύσωσι μὲ πατριωτικὴν συγκίνησιν· ὅταν μάθωμεν, ὅτι Τοῦρκοι ἀκόμη πασσάδες ἐν Κωνσταντινουπόλει, χωρὶς νὰ νοῶσι τὴν ἔννοιαν τῶν στίχων, ἐπεθύμουν νὰκούωσι τὸ μέλος αὐτοῦ· ὅταν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς ἀνακρίσεως, ἴδωμεν μνημονευόμενον, ὅτι ὁ Ῥήγας ἐν μυστικαῖς συνελεύσεσιν ἐν τῷ δωματίῳ αὐτοῦ ἐκάλει τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐμόφρονας καὶ παίζων αὐτὸς τὸν αὐλὸν τοὺς ἤκουεν ᾄδοντας τοὺς ἐνθουσιαστικοὺς ἐκεῖνους στίχους, τότε δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ ποιήματος τούτου τοῦ ἐμπνευσμένου Θεσσαλοῦ πατριώτου. Πρέπει νὰ μετατεθῶμεν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ δούλου, πρέπει νὰναμετρήσωμεν τὰς ἐλπίδας τῶν ἀναλαμ-

θανόντων τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πατρίου φρονήματος, διὰ νὰ γεννηθῆ ἢ ἔκτακτος ἐκείνη ἐν τῇ ψυχῇ μας δύναμις, ἣτις θά μας κάμῃ νὰ κατανοήσωμεν ὀρθῶς τὸ μέγα αὐτὸ ποίημα τῆς προσδοκωμένης ἀναστάσεως τοῦ γένους. Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ ψυχολογία τῆς πατριωτικῆς ποιήσεως εἶνέ τις ὅλως ἰδιάζουσα καὶ ἀπαιτεῖ ἀτμόσφαιραν ἐξαιρετικὴν.

Ὁ Ῥήγας ἐστραγγαλίσθη, καὶ τὰ γλαυκὰ ὕδατα τοῦ Ἰστρου ἀπέπνιξαν τῆς λύρας αὐτοῦ τὴν ἰχῶ· ἀλλὰ δὲν συνεξέλιπεν ἢ ἀνάμνησις τοῦ μεγάλου μάρτυρος, καὶ δὲν ἔπαυσε ζῶσα ἢ ἐπίδρασις τοῦ ἔγγρατός του. Ἐκεῖνο ὅπερ μᾶς λέγει ὁ Περραιβός, ὅτι εἶπε θνήσκων, «ἀρκετὸν σπόρον ἔσπειρα, ἐλεύσεται ἡ ὥρα ἕτε θέλει βλαστήσει, καὶ τὸ γένος μου θέλει συνάξει τὸν γλυκὺν καρπὸν», καὶ ἂν δὲν εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἐλέχθη πραγματι, ὑπῆρξεν ὅμως ἀληθές. Τὸ γένος ἀναστὰν δὲν ἐλησμόνησε τὸν πρωτομάρτυρα, καὶ δὲν δικαιούται νὰ λησμονήσῃ τὸν Ῥήγαν καὶ ὡς ποιητὴν.

Τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος 1797, καθ' ὃ ἀνεκρίνετο ὁ πρωτομάρτυς, πρὶν ἢ παραδοθῆ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας εἰς τοὺς Τούρκους, ἐκινδύνευεν οὐχὶ παρὰ τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ παρὰ τῆς Ἰταλίας, παρὰ τῆς Βενετίας ἄλλος ποιητὴς καὶ πατριώτης, ὁ Ἰωάννης Βηλαράς. Ἔως πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγινώσκομεν τὸν Βηλαρᾶν μόνον ὡς τὸν φιλοσκώμμονα ποιητὴν, ὡς τὸν γλυκὺν χειριστὴν τῆς λύρας. Εὐτυχῆς ἀνακάλυψις μὲ ἦγαγεν εἰς τὸ νανεύρω ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας ὀλόκληρον τὸν φακέλον τῶν ἀνακρίσεων τοῦ Βηλαρᾶ. Εἶνε τὸ ἀντίστοιχον τοῦ φακέλου τῆς ἀνακρίσεως τοῦ Ῥήγα ἐν Βιέννῃ. Τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα τῆς ἀνακρίσεως, ἅτινα ἐδημοσίευσεν πρό τινων ἐτῶν¹, δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὸν Βηλαρᾶν ἑξαλλον, ἔνθουν, ἔπως ὁ Ῥήγας, ὑπὸ τῶν κηρυγμάτων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως,

¹ «Ὁ Ἰωάννης Βηλαρᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης Κρασσᾶς ἐν Βενετίᾳ» ἐν τῇ Νέῃ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Η', 1911, σ. 315 κ. ε.

ἀφαρπαζόμενον ὑπὸ τῶν νικῶν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ νικηφόρος προέλασις τῶν ναπολεοντείων στρατευμάτων εἶχεν ἐξάρει τὴν ψυχὴν τοῦ Βηλαρᾶ, καὶ τὰ κηρύγματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ μεγάλου Κορσικανοῦ παρεῖχον ἐλπίδας εἰς τὸν Ἰωαννίτην νεανίαν, ὅστις, εἴκοσι καὶ ἕξ μόνον ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων, ἀπὸ τριετίας καὶ πλέον εὕρισκετο τῇ 1797 ἐν Ἰταλίᾳ, σπουδάζων ἐν Παταύῳ τὴν ἰατρικὴν. Ὡς ὁ Ῥήγας ἐφοίτα ἐν Βιέννῃ εἰς τὸ καφενεῖον ὅπου ἐσύχναζον οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων ἐσχεδίαζε τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος, οὕτως ἐν καφενεῖον ἐχρησίμευεν ἐν Βενετίᾳ ὡς ἐντευκτῆριον τῶν περὶ τὸν Βηλαρᾶν πατριωτῶν. Οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ, οἱ φίλοι, οἱ ὁμόφρονες, οἱ συνεπαναστάται, οὕτως εἰπεῖν, ἦσαν κυρίως Ἑπτανήσιοι, τούτων δὲ πάντων διεκρίνετο ὁ Κεφαλλῆν Ἰωάννης Κρασσᾶς. Τὸ καφενεῖον, ἐν ᾧ κυρίως ἐγίνοντο ἐλευθερωτικαὶ σκέψεις, τὸ Ζαχαράτειον, ὅπου κατεστρώνοντο στρατηγικὰ σχέδια κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἦτο τὸ γνωστὸν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τῆς Βενετίας ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἀρχαῖον καφενεῖον Floriani, τὸ φέρον τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἰδρύσαντος αὐτὸ Κεφαλλῆνος Φλωριά. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ καφενεῖου ἐκείνου, ἐπιζητοῦντες νὰ εἶνε μᾶλλον κεκρυμμένοι, συνήρχοντο οἱ ἐλευθερόφρονες ἐκεῖνοι καὶ ὁ Ἰωαννίτης φοιτητῆς τῆς ἰατρικῆς ἐν τινὶ ἄλλῳ καφενεῖῳ «Ὁ αὐτοκράτωρ», κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν πέντε λεπτῶν ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν Βενετίᾳ. L' imperatore! Αὕτῃ ἢ ἐπιγραφῇ τοῦ καφενεῖου ἐκείνου δεικνύει, ὅτι τὰ πνεύματα ἐν Βενετίᾳ ἦσαν ἐξηγημένα. Ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν παρέμενεν ἐν Βενετίᾳ ὁ σπουδαστῆς τοῦ Παταύου κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, μὴ παρακολουθῶν τὰ πανεπιστημιακὰ του μαθήματα, ἦτο τακτοποιήσις ὑποθέσεων του χρηματικῶν ἕνεκα καθυστερήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς στελλομένων χρημάτων, ἣν ἤλθε νὰ ἐνεργήσῃ ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ ἐν Βενετίᾳ διαμένοντος Ἰωαννίτου ἐμπόρου Ἀλεξάνδρου Γεροπάνου. Καὶ ἡ μὲν διαρρύθμισις τῆς χρηματικῆς ἐκε-

νης ὑποθέσεως ἦτο τὸ κύριον ἐλατήριο τῆς ἐν Βενετία διατριβῆς τοῦ Βηλαρά, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι ἦγον αὐτὸν εἰς τὸ νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν τῇ πόλει τῶν δογῶν διαμονήν. Τοῦλάχιστον τὴν μεσημβρίαν τακτικὰ, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀνάκρισις, συνεισιᾶτο μετὰ τοῦ Γεροπάνου, οὗτος δὲ εἶχε θυγατέρα. Τὰ πρωτόκολλα τῆς ἀνακρίσεως δὲν μαρτυροῦσιν, ἂν ἦτο ὠραία ἢ κόρη, ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς τῶν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν τοῦ Βηλαρά θὰ ἦγεν ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι μετὰ τῆς κόρης τοῦ Γεροπάνου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βηλαρά εἶχεν ἀναπτυχθῆ αἰσθημά τι, καὶ τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς μαρτυρίας ἐκείνης ἐν τῷ φακέλῳ τῆς ἀνακρίσεως, καθ' ἣν ἐλέγετο ζητήσας εἰς γάμον τὴν κόρην.

Πρὶν ἰδωμεν τὸν πατριώτην καὶ ἐνθουσιώδη φίλον τῶν γαλλικῶν ἰδεῶν, θάναγνώσω ἐν ποίημα τοῦ Βηλαρά, ὅπερ μοι φαίνεται, ὅτι δύναται νὰ ὑποτεθῇ γραφὲν ἐν Παταυίῳ καὶ ἐμπνευσθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Βενετία ἀπούσης Ἡπειρώτιδος κόρης. Εἶνε τὸ γνωστότατον τῶν ποιημάτων τοῦ Βηλαρά.

Πουλάκι ξένο,	Κυτάζω τᾶλλα
ξενιτεμμένο,	πουλιὰ ζευγάρι,
πουλί χαμένο,	αὐτὴν τὴν χάρι
ποῦ νὰ σταθῶ ;	δὲν ἔχω πλειά.
Ποῦ νὰ καθήσω	Νύχτα μὲ δέρει
νὰ ξενυχτίσω	μὲ δίχως ἄϊρι
νὰ μὴ χαθῶ ;	δίχως φιλιὰ.
Βραδείαζ' ἢ ἄμερα,	Γυρίζω ναῦρω
σκοτάδι πέρει,	ποῦ νὰ καθήσω
καὶ δίχως ἄϊρι	νὰ ξενυχτίσω
ποῦ νὰ σταθῶ ;	κἂν μοναχό.
Ποῦ νὰ φωλιάσω	Κάθε κλαράκι
ἄς ξένο δάσο,	βαστάει πουλάκι
νὰ μὴ χαθῶ ;	ζευγαρωτό.
Ἡ ἄμερα φεύγει,	Δέν με γρωνίζουν,
ἢ νύχτα βιάζει	κ' ἐδῶ μὲ διώχνουν
νὰ ἡσυχάζῃ	κ' ἐκεῖ μ' ἀμπώχνουν.
κάθε πουλί.	Ποῦ νὰ σταθῶ ;
Ἐγὼ στενάζω	Ἄχ, πῶς νὰ γένω,
τὸ ἄϊρι κράζω,	ποῦ νὰ πηγαίνω,
ξένο πουλί.	νὰ μὴ χαθῶ ;

Λυγρὴν οἱ κλάδοι,
 τὰ φύλλα σειοῦνται,
 γλυκοτσιμπιοῦνται
 τὰλλα πουλιὰ.
 Ἐγὼ τὸ ξένο.
 τὸ πικραμμένο
 χωρὶς φῶλιά.
 Ἄπὸ γὰ ἕ ἄλλο
 πετάω δευδράκι.
 γὰ ἔρω κλαδάκι
 γιὰ γὰ σταθῶ,

γιὰ γὰκουμπήσω
 γὰ ξενουγτίσω
 γὰ μὴ, γὰθῶ.
 Ἄπορριμμένο
 ἔς ἄγρι' ἀγκάθικ.
 πικρὰ μου πάθικ
 καὶ ξεντιές,
 θρηνηθόντας μένω
 κ' ἐκεῖ διαδοκίνω
 κακῆς νυχτιές.

Ἡ πατριωτικὴ ἔξαρσις τοῦ Βηλαρᾶ ἐξεδηλοῦτο, ὡς ἐνδει-
 κνύεται ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς ἀνακρίσεως, ἐν ταῖς συνομιλίαις
 αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Πᾶσα νίκη τοῦ Ναπολέοντος,
 ἢ ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου 7' παράδοσις τῆς Βονωνίας εἰς τοὺς
 Γάλλους, κρατοῦσιν ἀνάστατα τὰ πνεύματα τοῦ Ἰωάννου Βη-
 λαρᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Κρασσᾶ. Ἡ ἀνάκρισις μᾶς δεικνύει φω-
 ρώμενον καὶ μονοноῦ κινδυνεύοντα τὸν Βηλαρᾶν· ἀλλ' αἰφνης
 ὁμως παύουσι τὰ ἔγγραφα. Ἡ ἀνάκρισις σταματᾷ τῇ 24 Ἰα-
 νουαρίου 1798. Τί ἔγεινεν ὁ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς βενετικῆς
 ἀστυνομίας Ἰωαννίτης φοιτητῆς; Ἐπέστρεψεν εἰς Παταύιον;
 Ὑπάρχει ἄλλος τις λόγος, δι' ὃν ἀνεχώρησεν ἐκ Βενετίας;
 Βλέπομεν αὐτὸν ὡς τὸν Ῥήγαν τυχὸν ὁμολογοῦντα τὴν στορ-
 γὴν τοῦ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως; Οὐχί. Ἔως ἐκεῖ
 δὲν προβαίνει ὁ Βηλαρᾶς, καὶ τοῦτο, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀνά-
 κρισις διακόπτεται, καὶ τὰ ἔχνη τοῦ Βηλαρᾶ χάνονται. Οὐδὲν
 ἄλλο μανθάνομεν περὶ αὐτοῦ, καὶ βλέπομεν μόνον τὸν Κρασ-
 σαῖν ἀνακρινόμενον περαιτέρω μέχρι τῆς 27 Μαρτίου. Ἡ ἀνά-
 κρισις δὲν παρουσιάζει πλέον εἰς ἡμᾶς ἄλλα στοιχεῖα, ἄλλο
 πρωτόκολλον μετὰ τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην. Εὐλόγως. Ἡ Βενετία
 ἦτο ἀνάστατος· αἱ νίκαι τοῦ Ναπολέοντος εἶχον προχωρήσει
 ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀνεμένετο ἡ πτώσις αὐτῆς τῆς Βενετίας,
 καὶ φυσικὰ δὲν ἦτο καιρὸς νάνακρῖνωνται οἱ ὑπονομεύοντες τὴν
 ὑπόστασιν τῆς πολιτείας χάριν τῶν γαλλικῶν ἰδεῶν. Τὴν 5
 Μαΐου 1797 εἰσῆρχετο ὁ Ναπολέων εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἀπή-

γετο εἰς Παρισίους ὁ πτερωτὸς λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου.

Μετὰ τέσσαρα ἔτη μανθάνομεν, ὅτι ὁ Βηλαρᾶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑπειρον, τυχὼν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἱατρικοῦ πτυχίου. Εἶνε αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Προςκολλᾶται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου ὡς ἱατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, τοῦ Βελῆ πασσᾶ. Τὸν συνοδεύει εἰς τὰς στρατείας του εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὸ Φουχτσούκιον, εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τῷ 1814 βλέπομεν ἐκδιδομένην ἐν Κερκύρα τὴν πρώτην συλλογὴν τοῦ Βηλαρᾶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἡ ρομεικὴ γλῶσσα*. Ἐν αὐτῇ περιέχεται δημιώδης μετάφρασις τοῦ Κρίτωνος τοῦ Πλάτωνος καὶ μέρους τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου, εἰς ἃ προσετέθη κατόπιν καὶ ἡ κακῶς εἰς τὸν Ὅμηρον ἀποδιδομένη Βατραχομομαχία. Τῆς μεταφράσεως τοῦ Κρίτωνος καὶ τοῦ Θουκυδίδου προτάσσεται ἡ «Μηκρὴ ὁρμηγία γὰρ τὰ γράμματα καὶ Ὀρθογραφία τῆς ρομεικῆς γλώσσας» μετ' ἀφιερώσεως «Πρὸς το σφοδλογιστάτο κηρ Ἀθανασιον Ψαλιῆδα ἀρχηδασκαλον κα ἐπηστημονα του εληνικου σχολιου τον Γιανηνον». Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ταύτῃ ἐκτίθενται οἱ παράδοξοι ὀρθογραφικοὶ κανόνες, οὓς ἀκολουθεῖ ἐν τῇ γραφῇ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὁ Βηλαρᾶς. Ἡ ἐλληνικὴ ἢ μᾶλλον κατ' αὐτὸν ἢ *Ρομεικὴ γλῶσσα* ἔχει εἴκοσι καὶ τρία ψηφία, καταργουμένων μὲν τοῦ υ καὶ τοῦ ω ὡς περιττῶν, προστιθεμένου δὲ τοῦ ς. Παρίσταται δὲ, ὡς ἐκθέτει, καὶ ἀνάγκη πέντε ἄλλων φωνῶν πρὸς ἔκφρασιν ξένων φθόγγων ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως ξένων λέξεων. Ἴδου τί λέγει περὶ τούτου ὁ Βηλαρᾶς: *Ἡ γλῶσσά μας ἔστὸ ἀνακάτωμά της μὲ ξέναις γλώσσαις ἐπῆρε καὶ ξέναις φωναῖς, ταῖς ὁποῖαις γὰρ νὰ ταῖς γράψωμε ἀναγκαζόμεστε νὰ ἀνταμόνωμὲ δύο ἢ τρία ψηφία ἀπὸ τὸ ἀλφάβητό μας κα' ἔτσι ἐσνηθίσωμεν νὰ ταις παρασταίνομε. Αὐταῖς εἶνε πέντε: ντ, γγ, μπ, τς, ντζ, καθὼς σταῖς λέξαις μπάλα, μπαροῦτι, ὄντᾶς, τζητάω, γγιώνης, ντζινάω. Περιττὸν νὰ δηλώσω, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο μετέγραψα εἰς τὴν συνήθη γραφὴν ὡς καὶ τὰ λοιπὰ καίμενα αὐτοῦ,*

ἔσα παραθέτω ἐνταῦθα. Ἐν ἔγραφον αὐτὰ κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ Βηλαρᾶ, πᾶς τις θὰ ἐδυσκολεύετο νὰ αναγνώσῃ αὐτὰ ἢ μᾶλλον θὰ ἐζαλίζετο ἔνεκα καὶ τῆς προσθέτου ἐλλείψεως τῶν τόνων καὶ πνευμάτων, ἅτινα κατήργει τελείως ὁ Βηλαρᾶς. Δείγμα δὲ τῆς συγχύσεως, ἣν προκαλεῖ ἡ τοιαύτη γραφή, ἔστω ἢ ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ λέξεις ὄντας, ἦτις, γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Βηλαρᾶ ὄντας, ἠδύνατο νὰ αναγνωσθῇ καὶ ὄντας (=ὄν) καὶ ὄντας (=ὄτε).

Κατὰ τὸν Π. Πετρίδην, τὸν γράψαντα τὸν πρόλογον τῆς ὑπὸ Ἀθανασίου Πετρίδου πρώτης ἐν Κερκύρα τῷ 1827 πλήρους ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ, ὁ Βηλαρᾶς φαίνεται μεταξὺ τῶν γνώμων ὡς πρὸς τὸ ὀρθογραφικὸν ἐκεῖνο σύστημα «ἐπειδὴ τὰ ἰδιόχειρά του ἀντίγραφα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐτυπώθη τὸ παρὸν, εἶναι γραμμένα ἀπαράλλακτα καθὼς φαίνονται ἐδῶ τυπωμένα· εἰς τὰ ὅποια μολοντοῦτο δείχνει ὅτι εἶχε κάποιας ἰδιοτροπίας περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ὀρθογράφειν». Ἄλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν συμπίπτει πρὸς ἄλλα τεκμήρια, ἀποδεικνύοντα, ὅτι ὁ Βηλαρᾶς ἐξηκολούθησεν ἐμμένων εἰς τὰς ὀρθογραφικὰς γνώμας, ἃς τὸ πρῶτον εἶχεν ἐκφράσει. Καὶ δὴ βλέπομεν αὐτὸν γράφοντα τὴν γλῶσσαν καθ' ὃν τρόπον ἐν τῇ *Ρομεικῇ γλῶσσᾳ* ἀκόμη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822, ἦτοι δύο σχεδὸν μόλις ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου, ἐν τῷ *Ὀνομαστικῷ* αὐτοῦ.

Ἐχομεν δὲ τοῦ Ὀνομαστικοῦ τούτου τὸ ἀντίγραφον τοῦ συγγραφέως, σωζόμενον παρὰ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς εταιρείας¹, καὶ εἶνε ἄξιον λόγου οὐ μόνον ὡς μνημεῖον γλωσσικόν, πλείστας ὄσας ἔχον ἀποτεθησαυρισμένας λέξεις ἐκ τῶν ἐπιχωριαζουσῶν μάλιστα ἐν Ἠπειρῷ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχον παιδαγωγικὴν τινὰ ἀξίαν, ἅτε ἔχον κατατεταγμένον τὸ ὄλικόν κατὰ τὴν

¹ Ἄρ. κώδικος 119. Ἰδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Ζ', 1910, σ. 472. Περὶ τῆς αὐτῆς εταιρείας σώζονται ὑπ' ἄρ. 118 καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Βηλαρᾶ γεγραμμέναι ἐκ Λαρίσης τῷ 1815 ἐν τῇ δημόσει γλῶσσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ὀρθογραφίας, ἃς εἶναι ἐκδόσεως. Ἰδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Ζ' σ. 470. Τὸ δὲ Ὀνομαστικὸν ἐξέδωκε ἐν τῷ τοῦ Γεωργίου Γάγαρη Ἡμερολογίῳ Δωδώνῃ, Ἔτ. Α', 1895, σ. 35 κ.έ.

σήμερον κρατούσαν μέθοδον τῆς πραγματογνωσίας ἅμα καὶ πατριδογραφίας. Ἡ δὲ τοιαύτη κατάταξις δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν συγγραφέα νὰ μεταδώσῃ εἰς ἡμᾶς καὶ οὐκ ὀλίγας ἀξίας εὐρυτέρας μελέτης εἰδήσεις χρησίμους διὰ τὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, περὶ τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἀγορᾶς, τῶν ζουφετίων ἢ ἰσναφίων, ὡς ἐκαλοῦντο ἀλλαχοῦ, πιθανώτατα κατὰ τὰ κρατοῦντα ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἰωαννίναις, περὶ σκευῶν, κήπων, μέτρων, σιτηρῶν. Οὐχ ἦττον δὲ ἀξία παρατηρήσεως εἶνε ἢ ἐν τῇ καταλόγῳ τῶν πλουσίων ὄψων τῆς ἵππειρωτικῆς τραπέζης μνεῖα τῶν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γνωστῶν ὕδνων (ητανα) ὡς καὶ τῶν γεωμήλων (γεομηλια), ὧν ἡ καλλιέργεια, ὡς γνωστὸν, μόλις ὀλίγα ἔτη ἀργότερον διεδόθη ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ Καποδιστρίου.

Καὶ τοιοῦτο μὲν, οἷον ἐξέθηκ' ἀνωτέρω, τὸ ὀρθογραφικὸν ἢ μᾶλλον γραφικὸν σύστημα τοῦ Ἰωαννίτου λογίου, οὗ ἐποιεῖτο χρῆσιν καὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ, σύστημα νεκροφανὲς ὅσον καὶ τὰ νεώτερα συστήματα τοῦ Ἰ. Ἰσιδωρίδου Σκυλίση καὶ τοῦ Νικολάου Φαρῶ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ Βηλαρά παρατηρητέον, ὅτι αὕτη ἦτο πιστὴ ἀπήχησις τῆς πατρῴου ἵππειρωτικῆς διαλέκτου, ἣν χειρίζεται εὐκόλως καὶ μετὰ χάριτος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τέχνης τοιαύτης, ὥστε μετὰ προσθήκης ὀλίγων μόνον εὐνοήτων λέξεων τῆς καθαρευούσης νὰ ἐπαρκῆ αὕτη καὶ εἰς μετάφρασιν αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος. "Ἄλλως δ' ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀνάμικτος μετ' ἀπροσδιονύσων τύπων καὶ λέξεων ἐκ τῆς ἀρχαίας, οὔτε μετ' ἀκατανοήτων κατασκευασμάτων ἐξ ἐπιζητήσεως, ἀλλὰ γνησίως δημοτικῆ. "Ἄν τινα δὲ ἄλλοθεν παραλαμβάνη λέξιν ἢ καὶ αὐτὸς πρῶτος πλάττη, αὕτη εὐαρμοστεῖ πρὸς τὸ ἰδίωμα, οὗ ποιεῖται χρῆσιν. Ὅποια δὲ ἡ στάσις αὐτοῦ ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι ἐδήλωσεν αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν τῷ πεζογραφημάτι «Ὁ λογιότατος ταξιδιότης» διὰ τῶν ἐξῆς: «Ὅποιος «ἀμελάει τὸ στολισμὸ τῆς γλώσσης του ἀπὸ τὰ μέρη ποῦ ἔχει «ἢ ἴδια γιὰ νὰ δείξῃ ταῖς χάραις τῆς, καὶ δανείζεται ξένα καὶ

«ἀσυνήθιστα στολίδια, ὅπου δὲν τῆς ταιριάζουν, ἀντὶ νὰ τὴν «ἐμορφαίνῃ τὴν ἀσκημαίνει ἔς τὸν τρόπον, ποῦ τὴν κατασταίνει: «σιχαμερὸ τέρας, κι' ὅπου μὲ ὅσα φτιασίδια κι' ἂν τὴν ἀλείφῃ, «κανενὸς δὲν ἀρέγει. Ἡ ἀπλήτῃ μας γλῶσσα, λογιώτατε, ἔχει «ἀστέρευτους θησαυροὺς ἀπὸ χάρις καὶ νοστιμάδες, μόνε ἢ «πρόληψις, ὅπου κυριεύει τὸν νοῦν ἐκείνων, ὅπου ἔπρεπε νὰ ξε- «θάφτουν αὐτὰ τὰ πλούτη, τοὺς ἔκαμε νὰ τὴν ἀμελήσουν καὶ νὰ «τὴν καταφρονέσουν, δίχως κανένα δίκαιον ἔστων κόσμον».

Διακρίνεται δὲ ὁ Βηλαρᾶς, τοιαύτην μεταχειριζόμενος γλῶσσαν, καὶ διὰ τὴν ἄρμονίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν συναίσθησιν τοῦ ἔθου. Καθ' ὅλου δὲ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ποίησιν αὐτοῦ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκεῖνος ἔλεγε περὶ τῆς μουσικῆς ἐν τῷ «Πρὸς τοὺς ἀναγνώστας» προλόγῳ τῆς «Ρομετικῆς γλώσσας» πῶς ἢ γλυκάδα τῆς μουσικῆς δὲν κρέμεται μίτε ἀπὸ κανόνες, μίτε ἀπὸ τέχνη, μόνε πῶς ἢ γλυκὴ καὶ ἁρμονικὴ μουσικὴ γένεται κανόνας καὶ τέχνη τῆς ἴδιας.

Συνήθως ὁ Βηλαρᾶς παριστάνεται ὡς λυρικός, καὶ προστίθεται, ὅτι ἔγραψε καὶ σατυρικά. Ἀλλὰ θὰ ἐπιτρέψῃτε νὰνατρέψω τοὺς ὅρους. Ὁ Βηλαρᾶς εἶνε κατ' ἐμὲ κυρίως σατυρικός ποιητής, ἀλλ' ἔγραψε καὶ λυρικά ποιήματα, ἅτινα ἄλλως καὶ κατ' ἀριθμὸν εἶνε πολὺ ὀλιγώτερα τῶν σατυρικῶν. Ἄν θέλωμεν νὰ κρίνωμεν αὐτὸν ὀρθῶς, πρέπει τὰ προσέξωμεν πρῶτον εἰς τὴν σατυρικὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἐγραψε δὲ καὶ μύθους. Θὰ εἶπητε μύθους ἔγραψαν τόσοι καὶ τόσοι. Οἱ λεγόμενοι Αἰσώπειοι μῦθοι ἔσχον πολλοὺς μιμητάς. Ἀρκεῖ νὰ σας ὑπομνήσω ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν μυθογραφησάντων τὸν Γεώργιον Αἰτωλὸν τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος καὶ νὰ καταβῶμεν ἀπ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ Παναγιώτου Σούτσου καὶ τοῦ Παναγιώτου Φέρμπου. Καὶ ἐν τούτοις οἱ αὐτοὶ μῦθοι, γραφόμενοι ὑπὸ νέον πνεῦμα, ἀφίνουσιν εἰς τὸν μυθογράφον ἀντικτὸν τὸ στάδιον τῆς πρωτοβουλίας καὶ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν, ὅπως δείξῃ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ πνεύματός του, ἐξασκήσῃ τὴν εἰρωνείαν του, ἀνάπτῃ τὴν παρατηρητι-

κότητα καὶ τὴν δύναμιν του τὴν σαρκαστικὴν. Τὰς ἀρετὰς δὲ ταύτας εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς μύθοις τοῦ Βηλαρά, ὅστις διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς εἰρωνείας τοῦ μύθου ἐπιδιώκει νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐπίδειξιν τῆς ὑποκρυπτομένης ἀληθείας. Διὸ ὁ Πρόλογος τῆς συλλογῆς τῶν μύθων του, οἷτινες ἀνέρχονται εἰς εἴκοσι καὶ ἓνα, τελευτᾷ διὰ τῶν στίχων

Κεῖ ἀφόντης ἀνταμώθηκον τὸ Ψέμμα κι' ἡ Ἀλήθεια,
ἔστ' ἡ γῆς τῆ σφαῖρα ἐπλήθυονεν τὰ τόσα παραμύθια.
Τὰ παραμύθια ἐξιστορῶ, τοὺς μύθους ξεδιαλέγω
στολγῶ τὸ ψέμμα ὅσο ἔμπορῶ καὶ τὴν ἀλήθεια λέγω.

Κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ οἱ μῦθοι τοῦ Βηλαρά δὲν εἶνε ἀσχετοὶ πρὸς τὴν σατυρικὴν του ἰδιοφυίαν, ἥτις ἐμφαίνεται μάλιστα ἐν τοῖς κατ' ἐξοχὴν σατυρικοῖς αὐτοῦ ποιήμασιν. «Ὁ ἀμύστικος», ἦτοι ὁ μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ μυστικὸν, «Ὁ φθονερός», «Ὁ ἀνοστανάλατος», «Ὁ φιλάργυρος», «Ὁ στολιδάρης», ἦτοι ὁ καινούργη στολὴν φορῶν, ὁ «Ἵποθεσιάρης», ἦτοι ἐκ τῶν ὑποθέσεων πολυάσχολος, καὶ ἡ «Γιατρικὴ παρηγορία» εἶνε βεβαίως ἐκ τῶν ἐξαιρέτων σατυρικῶν ποιημάτων τοῦ Βηλαρά, καὶ δυνάμεθα νὰ διαστείλωμεν αὐτὰ τῶν λοιπῶν· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν πᾶσιν ἐξεικονίζονται σαφέστατα, διαυγέστατα, μετὰ πολλῆς ζωηρότητος οἱ τύποι, οὓς ἐπεχείρησε νὰ σατυρίσῃ. Τὴν ἐνάργειαν δὲ ταύτην παρέχει ἡ μελέτη ὠρισμένων ζώντων προτύπων, ἅτινα ἐμελέτησεν ὁ Βηλαράς. Πρέπει δὴλα δὴ νὰ παραδεχθῶμεν καὶ περὶ τοῦ Βηλαρά ὅτι ὁμολογεῖ περὶ τῶν Χαρακτήρων αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος Θεόφραστος, ὅτι ἔγραφεν αὐτοὺς τοῦτο μὲν συνθεωρήσας ἐκ πολλοῦ χρόνου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν; τοῦτο δὲ ὠμιληκῶς πολλαῖς τε καὶ παντοδαπαῖς φύσεσι καὶ παρατεθεαμένος ἐξ ἀκριβείας πολλῆς τοὺς τε ἀγαθοὺς τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς φαύλους. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴμεθα σχεδὸν βέβαιοι, ὅτι ὅπισθεν ἐνίων τῶν σατυρῶν τοῦ Βηλαρά διαβλέπονται ὠρισμένα ἄτομα τῆς μικρᾶς κοινωνίας τῶν Ἰωαννίνων, ὅτε μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπιστροφὴν

